

NYÁRI Tamás
PhD-hallgató
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs

PhD Student
University of Pécs, Faculty of Business and Economics,
IPDH Program in Regional Development
 email: nyari.tamas@ktk.pte.hu

A SIKONDAI GYÓGYFÜRDŐ AZ ÁLLAMOSÍTÁS
ELŐTT ÉS UTÁN

THE SIKONDA SPA BEFORE AND AFTER THE
NATIONALIZATION

ABSTRACT

After the communist takeover, by the end of the 1940s, the previously privately owned spas had fallen into state hands. This was also the fate of the Harkány and Sikonda spas in Baranya County. In 1928, the Salgótarján Coal Mine Company searched for coal in the forest of the Parish of Székesegyház in Pécs, when it found the thermal water source at a depth of 318 meters. The forest councilor of Székesegyház, Andor Kolossváry, recognizing the potential of the spring, using the analysis of the chief chemist of the Danube Steamboat Shipping Company, opened a spa, in the first temporary pool of which 18,000 guests bathed in the first year. In the years that followed, its guests came in part from the ranks of the surrounding mining population, who largely treated their rheumatic ailments here. At the same time, the majority of the guests came from circles that were more able to afford higher prices. The years 1948-49 marked a turning point in the history of the spa, which gained the status of a healing spa from 1935. The nationalization of the spa and the transformation of the hotel into a night sanatorium can be done during this period. From 1963, a mining sanatorium, which was definitely engaged in healing, also operated here. Sikonda's institution was

not unique in the country, but it became one of the most significant, in many cases exemplary, mining medical centers.

Kulcsszavak: termálvíz, gyógyfürdő, államosítás, szocializmus, éjjeli szanatórium, bányász szanatórium

Keynotes: thermal water, spa, nationalization, socialism, night sanatorium, miner sanatorium

1. Bevezetés

Tanulmányom témája a sikondai gyógyfürdő történetének első harminc éve. Arra keresem a választ, hogy milyen körülmények között került sor a sikondai gyógyfürdő létrehozására, államosítására, és ez milyen hatással volt további sorsának alakulására, miképpen változott meg a fürdő működése Ennek vizsgálata folyamán először a fürdő megnyitását és a két világháború közötti működését mutatom be, majd a korszak lezárásaként a háború és következményeinek pusztító hatását. Ezután arról beszélek, hogy az 1945 utáni állapotokat milyen módon használták fel az államosítás indokaként és miként alakult a fürdő sorsa az államosítás utáni években. Végezetül azt is megvizsgálom, hogy ez a folyamat mennyire volt egyedi, esetleg előfordult-e az ország más területén is hasonló jelenség.

2. A sikondai gyógyfürdő

2.1. A sikondai termálvíz felfedezése és a fürdő első megnyitása

1829. március 13-án Bécsben tartotta alakuló közgyűlését az Első Duna-gőzhajózási Társaság (DGT),¹ amely a század végére a világ legnagyobb belvízi hajótársasága lett. A növekvő szénigényét kielégítendő 1852-ben telket vásárolt, és megkezdte kutatásait a Mecsekben. Három év múlva Pécsbányán már működött az András-akna. A DGT 1894-re megszerezte a Pécs környéki bányák legnagyobb részét, mintegy 10 millió osztrák forintot fordítva a vásárlásokra. Emellett 1868-ban kibérelte a Pécsi Székesegyházi Uradalom szabolcsi és somogyi bányáit.² A századfordulóra a DGT korszerű bányászatával már országos szinten is jelentős vállalattá vált.³ de nem állt meg a folyamat: az első világháború után is a pécsi és Pécs környéki bányák üzemeltetése mellett folyamatosak voltak a kőszén utáni kutatások.

Ezek egyike, amelyet a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. végzett 1928-ban a DGT kérésére a Pécsi Székesegyházi Uradalom sikondai erdőjében, 318 méter mélységben hévízforrást fedezett fel. A felfedezésről tudósító napilap olyan fokú szenzációként tálalta az eseményt, hogy lehetőségként egy

magyar Karlsbad képét rajzolta fel: „Magyarszék és Mánfa között a székesegyházi uradalom Sikonda nevű erdejében, szénkutatók közben olyan bőséges termál-forrásra találtak, amelyhez mennyiségben és gyógyhatásban csak a világhírű karlsbadi forrás hasonlítható. [...] a víz analizálásával kimutatott gyógyító anyagok és a forrás gazdag víz- mennyisége olyan hatalmas koncepciókra nyújt alkalmat, amelynek tervszerű valóra váltása esztendőket is igénybe vehet. Egy azonban már most is megjósolható, hogy egy nagy tőkecsoport az erdőkoszorúzza Mecseken megteremtheti a magyar Karlsbadot.”⁴ A Dunagőzhajózási Társaság ezek után ajánlatot tett a terület megvásárlására, de végül az üzlet nem jött létre. A hévízforrás hasznosítása így az elején az egyházi uradalom által történt. Az uradalom erdőtanácsosa, Kolossváry Andor felismerve a forrásban rejlő lehetőséget, s felhasználva a DGT fővegyészének elemzését, fürdőt nyitott, melynek az első ideiglenes medencéjét már az első évben 18.000 vendég látogatta meg.⁵

Ez az első medence egy 13x20 méteres kis méretű és kis mélységű létesítmény volt, 30-130 cm mélységgel.⁶ A következő évben a látogatók száma már jelentősen megemelkedett. A fürdő megnyitása ugyanakkor egybe esett a nagy gazdasági világválság kibontakozásával. A New York-i tőzsde összeomlása és az azt követő gazdasági válság, nem kímélte Magyarországot sem, és ez kihatással volt a sikondai beruházásokra is. 1931-re elkészült a gyógyszálló 35 szobával, étteremmel. A létesítményben olvasó- és kártyaszoba is működött. Eddigre már az ideiglenes medence helyett két fürdőmedence, továbbá egy fürdőház is működött, amiben 7 kádfürdő volt található.⁷ A beruházás folytatását az ebben az évben kibontakozó hitelválság nehezítette, ebben az évben mélyült el a közép-európai bankrendszer válsága.⁸ Számos terv Sikondán sem is tudott megvalósulni. Az elmaradt beruházások és a nehéz megközelíthetőség ellenére az 1930-as évek elejétől kezdve pezsgő fürdőélet bontakozott ki. A fürdőben nagy lehetőségeket látó sajtó a következőket írta ebben az időben: „Sikondának ma már világhír-neve volna, ha forrására külföldön bukkannak rá... – A forgalom, amit lebonyolít, így is jelentékeny. Vannak árnyas erdőbe rejtett víkendházak, amelyek sohasem állanak üresen, a szállodában csak ritkán van üres szoba, a mai helyzet mégsem kielégítő, Bizonyos közlekedési nehézségek miatt a nagy tömegek számára Sikonda még mindig nehezen hozzáférhető, [...] Valamikor szó volt arról, hogy Sikonda felállít egy üveghutát, de a terv elaludt. Voltak más tervek is, főképpen olyanok, amelyek itt a téli sportokat akarták kultiválni. A tájék erre rendkívül alkalmas. A völgy valóságos Sanct Moritz itt Baranyában és mindenkép[p]en megérdemelné, hogy legalább országos viszonylatban nagyszabású tervek megvalósításának legyen szín-

helye. A déli domboldalakon át egyenes, új országutat akartunk kiépíttetni az Árpád-tetőig. Dehát jött a pénztelenség...”⁹

2.2. A sikondai gyógyfürdő első fénykora és hanyatlása

1933-tól Sikonda már orvosi szolgáltatásokat is nyújtott.¹⁰ Közönsége az ezt követő években előkelő vendégekből állt, és csak részben került ki a környékbeli bányász lakosság soraiból, akik elsősorban reumatikus bántalmait kezelték itt. Azonban nem csak a környékbeli lakosság látogatta ezeket a fürdőket. Néhány év múltán a pécsiek és Pécs környékiek is megjelentek, ezáltal megszerezte kedvelt kiránduló- és fürdőhellyé vált Sikonda. A hely felkapottságát mutatja, hogy a harmincas évek végén a gyógyszállóval szemben felépültek a gazdag pécsi polgároknak a nyaraló villái is.¹¹ Az egyre nagyobb ismeretség, az egyre nagyobb népszerűség azt eredményezte, hogy Sikondán már az első években megjelentek a nagynevű fürdővendégek. Példaként néhányukat megemlítve, országos jelentőségű politikusok, például Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Huszár Károly nyugalmazott miniszterelnök, vagy éppen az országgyűlési képviselő örgróf Pallavicini György. Helyi vezetők közül vendég volt Fischer Béla alispán, Nendtvich Andor polgármester is. Politikusok mellett azonban számos más személyiség, egyetemi tanárok, írók, festők, színészek is látogatták Sikondát.¹²

Bár már 1933-tól gyógyfürdőnek nevezték Sikondát, hivatalosan gyógyfürdő rangra csak 1935-ben emelte a belügyminiszter 232.952–1935. XIII. számú határozata. Ez a rendelet engedélyezte a fürdő közhasználatba vételét, a neve ekkortól kezdve lett hivatalosan „Sikonda Gyógyfürdő”.¹³ Ugyanebben az évben vonult nyugdíjba Kolossváry Andor,¹⁴ és adták bérbe a fürdőt. 1935-ben alakult meg 15.000 pengő törzstőkével a Sikonda Gyógyfürdő és Szálloda Kft., budapesti székhellyel.¹⁵ A bérlők személye a korszakban egy alkalommal változott. 1939-ben egy belgyógyász reumatológus, Breznay Géza jelent meg a kft ügyvezetői között, aki 1940-től feleségével együtt bérelte a létesítményt.¹⁶

Az ígéretesnek tűnő fejlődést megszakította a 2. világháború. Az intézmény megsínylette a háborút, bár nem olyan értelemben, mint más területek. A nagyobb forgalomtól távol eső fürdőt közvetlenül háborús károk nem érték, viszont a zűrzavarban a környékbeliek teljesen kifosztották. A mozdítható tárgyakat elvitték, a nem mozdíthatókat pedig súlyosan megrongálták.¹⁷

A második világháború azonban nem csak a pusztítást hozta el Sikonda, és általában Magyarország számára. A harcok végeztével az ország szovjet megszállás alá került. Mivel a háború vége egyben az érdekszférák újbóli felosztását is jelentette, hazánk a Szovjetunió befolyása alá került.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) vezényletével lényegében az első pillanatokban megkezdődött az ország „szatellit-állammá” alakítása, és az ehhez elengedhetetlen szovjetizálása. A folyamat gazdasági értelemben az államosításokkal vette kezdetét, melynek fontos részét képezte Sikonda szempontjából a szénbányák államosítása, melyet a Nemzetgyűlés 1945 végén szavazott meg.¹⁸ Ennek értelmében a DGT bányái 1946-tól kezdve az államosítási miniszteri biztos irányítása alá kerültek, már fél évvel a vonatkozó törvény kihirdetése előtt.¹⁹ Mivel azonban a potsdami szerződés értelmében a német birodalmi tulajdonok szovjet tulajdonba kerültek, a DGT által birtokolt bányák szovjet, míg az egyháztól bérelt javai magyar állami tulajdonba kerültek.²⁰ Ez a magyarázata annak, hogy a mecseki köszénbányák egy szovjet-magyar vegyes vállalat, a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság (MESZHART) tulajdonába kerültek.²¹

Sikonda esetében az átmenet hosszabb időt vett igénybe. A gyógyfürdőt, ahogy az előbbieken láttuk, Dr. Breznay Géza bérelte a székesegyházi uradalomtól, de a háborús fosztogatások miatt rendszeren üzemeltetni 1944-től már nem tudta. A létesítmény lényegében működésképtelenné vált. A fürdő újbóli üzembe helyezése – párhuzamosan az ország működésének általános értelemben vett újraindításával – egyre sürgősebbé vált. Első lépésként a Pécsi Székesegyházi Uradalom 1946-ban feljelentést tett a fosztogatások miatt. 1947-ben a nyomozás lezárult, a tettesek, és az elrabolt berendezések egy része megkerült.²² A másik fontos lépés a fürdő újbóli bérbeadása volt. Az 1945-ös kormányrendelet²³ következtében a 27 holdas sikondai erdő fölötti rendelkezési jog a Földművelésügyi Minisztérium Földbirtokpolitikai Osztályának kezébe került. Ezért a bérbeadás a Pécsi Erdőigazgatóság feladata lett, melyre a földművelésügyi miniszter szólította fel. A korabeli birtokviszonyok zavarosságára jellemző, hogy az új, 1946. április 13-i szerződést a bérlő Kovács Gábor és társain, továbbá a bérbeadó Pécsi Erdőigazgatóságon kívül a székeskáptalan is aláírta. Sőt, ez utóbbi feltétele volt, hogy a szerződést 10 év múlva vizsgálják felül, továbbá a bérlő hozza helyre a háborús károkat, tegye rendbe a gyógyfürdőt, és mihamarabb nyissa meg.²⁴

A fürdő bérleti formában történő üzemeltetése azonban csak jelentős politikai ellenszélben történhetett, ez már az első hónapokban kiderült. A bányász szakszervezet már 1946-ban célul tűzte ki a fürdő saját céljaira való átvételét, erről május 22-én tájékoztatták is az MKP Pécs városi Bizottságát.²⁵ Ezt követően a sajtó is nyilvánosságra hozta a terveket: „Eltársaink utazásának egy másik célja, szintén egy munkatervi pont megvalósítása, Sikonda gyógyfürdőnek munkásüdülő céljára való kiigénylése. Sikonda a Mecsek egy festői pontján fekszik, meleg gyógyhatású vízzel rendelkező

fürdőhely. A múltban ezt a fürdőt magánvállalkozók bérelték, akik a fürdő forgalmából meglehetősen nagy hasznot húztak, viszont a munkásoknak, különösen a környékbeli bányászoknak a fürdőáruk drága, volta miatt nem volt alkalmuk a gyógyhatású vizet nehéz munkában törődött testük üdítésére felhasználni. Most a szakszervezet igényli ki a fürdőt, s ha a fürdő a szakszervezet tulajdonába kerül, ez azt jelenti, hogy minden munkás olcsón és otthonias környezetben élvezheti az egészséget adó gyógyító vizet.”²⁶

A szakszervezet támadásai a sajtón keresztül már a következő hónapokban folytatódtak. Az Új Dunántúl terjedelmes cikkben foglalkozott Sikonda kérdésével, melynek már a címe is sokatmondó volt: „Sikonda az ebek harmincadján” A cikk elején azonnal megtámadták a székeskáptalant. Eszerint a földbirtokrendeletet kijátszva szerepeltek a bérbeadási szerződésben, mert joga csak a Földművelési Minisztériumnak lett volna. A vádak az üzemeltetési körülmények ismertetésével folytatódtak: „Szerződésben vállalt abbéli kötelezettségükkel azonban, hogy a háborús károk helyrehozatalát a legsürgősebben megkezdik, nevezett bérlők egyáltalán nem tettek eleget, mindössze annyiban, hogy a fürdőt a leghetetlenebb és antihigiénikus körülmények között megnyitották. Megnyitották tehát, de hogyan? Üdülésre szoruló bányászgyerekkel ácsoltattak össze néhány roz[z]ant kabjnt, amelyeknek állapota kritikán aluli hiszen az ajtókat bezárni egyáltalán nem, csupán betámasztani lehet. A víz állandóan fertőzött és bűzlik a szennytól. – Ebből a szempontból a környező erdők sem kivételek, mert a háborús időkből visszamaradt állati hullák maradványait mindmáig nem takarították el és a rothadásnak indult tetemeiket ellepő hullahegyek tömegei csak fokozzák a különféle bőrbetegségek terjedését.”²⁷ Vagyis kirajzolódhatott az olvasó szeme előtt egy fertőző-bűzlő, fürdésre egyáltalán nem alkalmas romhalmaz, amelyhez rothadó állati tetemen keresztül kellett eljutni. Az állapotok ellen tiltakozó szakszervezet természetesen a munkások kezbe vételt tartotta a megfelelő megoldásnak, és folyamatosan tiltakozott az állapotok ellen. Az előbb idézett cikk ugyanakkor további érdekességeket is tartalmaz: „Fürdőzők természetesen még ilyen körülmények között is akadnak s ez igen jó megélhetési lehetőséget biztosít a bérlőknek, hiszen kiadásaik ezek alapján a minimumra csökkennének. Az épületből pedig nap-nap után újabb és újabb értékek tűnnek el, úgyhogy nem helyreállítás, de állandó pusztulás folyik.”²⁸ Vagyis a jelek szerint mégiscsak voltak fürdőzők, ami nehezen képzelhető el a leírt állapotok mellett. Az persze elképzelhető, hogy tűntek el értékek az épületekből, de nyilván egy bérlőnek nem érdeke a bérelt ingatlan olyan szintű leamortizálása, hogy a bevételeiket veszélyeztessék.

Nem feledkezhetünk meg arról a tényről, hogy ebben az időszakban, ahogy már említettük, nagyban folytak az államosítások. Ez az 1940-es évek végén elérte a baranyai gyógyfürdőket, Sikondát, és Harkányt is. Éppen ezért, ma már nehezen kideríthető, hogy az említett újságcikkekből mennyi a propaganda, és mennyi a valóság. Az mindenesetre tény, hogy az államosítás folyamatát valamilyen szinten alá kellett támasztaniuk társadalmi igényvel. Ebből a szempontból mindenképpen az államosítás malmára hajtotta a vizet a szakszervezet tiltakozása. A szakszervezet a folyamatos sajtótámadások mellett, felterjesztést nyújtott be a Földművelési Minisztériumhoz, korabeli szófordulattal élve: abból a célból, hogy végre a „dolgozó népé” lehessen a fürdő.

2.3. Az államosítás és következményei

Magára az államosítása 1948-ban került sor. Az intézmény állami tulajdonba vétele után a Népjóléti Minisztérium kiadta a 3.046/E-1é-1/1949. N. M. számú rendeletét, amelyben elrendelte a sikondai gyógyfürdő felszámolását. A felszámolással a Pénzügyi Központot bízta meg.²⁹ Még ebben az évben a kormány létrehozta a Mecsekvidéki Gyógyfürdők és Üdülők Nagyvállalatot, pécsi székhellyel. Ennek a vállalatnak lett a része a Harkányi Gyógyfürdővel és a Pécs Mecseki Üdülőszállóval együtt a Sikondai Gyógyfürdő is.³⁰ Ezt a vállalatot az ötvenes évek elején megszüntették, Sikondát pedig a Harkányi Fürdő Vállalathoz csatolták. Maga a gyógyszálló a Szakszervezetek Országos Tanácsának a kezelésében volt. Az épületet egészen 1952-ig részben szakszervezeti, részben pedig gyermeküdül-tetés céljaira használták.

Az ötvenes évektől kezdve Magyarország bevezette a tervezési rendszert. Az 1950-től meginduló első öt éves terv Magyarországot a vas és acél országává kívánta tenni. Tény, hogy a háború utáni újjáépítés ütemét alapul véve eleve irreális célokat tűztek ki, melyeket ráadásul az 1951. évi II. tc.-kel tovább emeltek.³¹ A tervekben – érthető módon – kiemelt szerep jutott a szénbányáknak, a mecseki feketekőszénbányák szerepe is felértékelődött. Magyar szempontból különösen fontos, hogy egy a Szovjetunióval kötött egyezmény után 1952. október 1-jétől, a MESZHART szovjet részvényeinek visszavásárlásával teljesen magyar tulajdonba kerültek a Pécs környéki bányák, és Pécsi Szénbányák Vállalat néven működött tovább.³² A helyzet 1953-tól kezdve rendeződött, és a hatalmas beruházásoknak köszönhetően a pécsi szénbányák mellett a komlói szénbányászat is gyorsuló ütemben fejlődött. Maga Komló is szocialista várossá fejlődött, 1951-től tíz év alatt 3.000-ról 15.000-re növekedett a népessége. A kitermelt szén

elérte, majd átlépte az 1 millió tonnás teljesítményt, és megindultak a szállítmányok Sztálinváros felé is.³³

A komlói szénbányászat infrastruktúrájának részévé vált Sikondafürdő is. 1953 elején a gyógyszálló épületét átvette a Szénbányászati Minisztérium. A Nép gazdasági Tanács az azt megelőző évben kiadta a 332/26/1952. NT számú határozatát, amelyben elrendelte az addig üdülőként használt sikondai gyógyüdülő átalakítását, úgynevezett éjjeli gyógyüdülővé. Ez az éjjeli szanatórium 1953. március 8-án nyílt meg. Bár a terület Komlóhoz volt közel (1958-tól Sikonda már része is volt Komlónak), nem csak a komlói bányászok használhatták az intézményt, hanem 1954-től már fele részben a pécsi bányászok is.³⁴

Az éjjeli szanatóriumok egy különleges típusát jelentették a korabeli gyógyászati ellátásnak. Az intézménynek a modellje természetesen a Szovjetunióból származott. Nem elsősorban gyógyászati célúak voltak ezek a gyógyüdülők. Annak ellenére, hogy beutalóval lehetett bejutni és orvosi felügyelet mellett történt az igénybevételek, ezeknek az éjjeli szanatóriumoknak elsődleges céljuk egyfajta regenerálódás volt. Úgy gondolták, hogy az orvosi és a foglalkozásbeli rehabilitáció közötti átmenetet lehet ezzel az intézménnyel biztosítani. Mivel nem tartották megoldhatónak a fokozatos és részleges visszatérést a munkába, ezért az volt a koncepció, hogy ha a munkahelyi terhelés változatlan marad, akkor az otthoni terhelést megszüntetve egy szanatóriumba helyezik el a bányászt éjszakára: „A jól vezetett szanatórium derűs atmoszférája megkíméli a kíméletre szoruló embert az otthon mindennapos, sokszor nyomasztó problémáitól és felszabadítja az ebből reá háruló terhek és kötelezettségek alól. Mentésül az élelmezés gondjaitól, a lakás rendbentartásának a terhétől és ez különösen az egyedülálló emberek és a »második műszak« terhe alatt görnyedő asszonyok, családanyák esetében különösen jelentős. Az éjjeli szanatórium többnyire kedvezőbb feltételeket nyújt az éjszakai és nappali pihenésre egyaránt, mint ahogy ez a dolgozók otthoni körülményei között adott.”³⁵ A bányászok tehát részben kipihenték magukat, részben pedig felerősödtek. Ennek a részét képezte, hogy a kevésbé változatos és kevésbé kalóriadús otthoni étkezés helyett a bányászok orvosi felügyelet mellett, jobb minőségű élelmet kaptak, nagyobb mennyiségben, több kalóriával. Az éjjeli szanatóriumok működtetésére valójában tehát az alacsony életszínvonal miatt volt szükség. Ezt közvetlenül persze sohasem mondták ki, de a Sikondával foglalkozó művek egyike a következő sorokat írta le: „Az 1960-as évek elején – az életszínvonal emelkedésével, az ellátási viszonyok javulásával mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a bányásznak már nincs szükségük olyan,

szinte kizárólagosan a fizikai erőnlétük, kondíciójuk feljavítását szolgáló gyógyüdülőre, amelyet az 50-es évek elején feladatul tűztek ki az intézmény elé.”³⁶

A Kádár-korszakban 1958-tól kezdve egy részben új gazdaságpolitika kezdődött. A Rákosi-korhoz képest új iparágazatok fejlesztése vált fontossá, de előirányozták a már megkezdett beruházások gyors befejezését – így a mecseki, azon belül a pécsi, komlói és szászvári beruházásokat.³⁷ Ezzel párhuzamosan folytatódott a többi bányaiipari beruházás, köztük a tanulmányunkban később szóba kerülő uránbányáé is.³⁸

1963-tól kezdve az éjjeli szanatóriumok is lassan átalakultak, a meglévő mellé még egy funkciót kaptak. A Sikondai Fürdő működése ekkor mozdult el hangsúlyosabban a gyógyászat irányába.³⁹ Az ezt követő években, évtizedekben már nem csak általában regenerálódni vagy pihenni vágyó bányászok keresték fel a létesítményt, hanem az izületi betegségben szenvedő gyógyulni vágyók is. Ugyanakkor az éjjeli szanatóriumi funkció is fennmaradt. A nyolcvanas években, az egyszerre 100 beteget fogadni tudó intézmény évente 1600-1700 bányászt fogadott, és akkor már nem csak Baranyából, hanem a pl. a veszprémi szénbányákból is.⁴⁰ Sikondából tehát egy bányász gyógyközpontot hoztak létre, amely ilyen minőségében működött az ezt követő időkben.

3. Sikonda, a minta

3.1. Éjjeli szanatóriumok és üzemi gyógyközpontok

1963-ban a Dunántúli Napló azzal dicsekedett, hogy Sikonda az ország egyetlen bányászoknak nyílt éjjeli szanatóriuma.⁴¹ Ez valóban igaz is volt, az éjjeli szanatóriumok intézménye a szovjet minta ellenére viszonylag ritka jelenség volt. Maga az intézmény ugyanakkor létezett, bár kétségtelenül a bányászoknak szánt éjjeli szanatórium csak Sikondán volt jellemző. A szovjet minta bemutatása, és propagálása már 1944 végétől folyamatosan nyomon követhető. A hazai orvosok nagyon hamar felfigyeltek a jelenségre.⁴² Egészen a sikondai, majd a többi éjjeli szanatórium megnyitásáig különböző szakmai lapok és sajtóorgánumok folyamatosan adtak hírt a szovjet létesítmények működéséről, sikereiről, előnyeiről.⁴³

Bár időben a sikondai volt az első, az 1950-es években, más szektorban, az ország más területein is több hasonló jellegű intézmény jött létre. 1953-ban Görömbölytapolcán (ma Miskolctapolca) a Lenin Kohászati művek hozott létre egy éjjeli szanatóriumot a kohászainak. Néhány visszaemlékezés ezt Valkó Márton, akkori vezérigazgató találmányaként tünteti fel,

de ennek túlzását leszámítva kétségkívül nagy szerepe volt az intézmény létrehozásában.⁴⁴ Működése lényegében megegyezett a sikondai rendszerrel. A dolgozók nem a saját otthonukba mentek munka után, hanem a szanatóriumba: „Görömbölytapolcáról minden reggel autóbusz szállítja a szanatórium lakóit a gyárba és munkaidő után ugyancsak külön autóbusz viszi őket vissza a szanatóriumba. Itt már egyetlen feladatuk van csupán; hízni, pihenni, szórakozni. Mindehhez a gyár bőségesen biztosította a feltételeket: 5700 kalóriát tálalnak, paprikáscsirke, vagy pörkölt, palacsinta, vagy torta formájában eléjük – hogy csak egyetlen nap ebédjét említsük. A hízás versenyben történik: a háromhetes turnus befejeztével tortát kap a győztes.”⁴⁵

Ahogy a görömbölytapolcai, úgy az ötvenes években létrehozott két budapesti éjjeli szanatórium is a sikondai intézményhez hasonlóan, de szovjet mintára jött létre. 1955-ben avatták fel a csepeli Rákosi Mátyás Művek dolgozóinak épült királyerdei éjjeli szanatóriumot, ahol a vasmunkások rehabilitációja folyt.⁴⁶ A tervek szerint, az első negyedévben mintegy 100 dolgozó rehabilitálását szerették volna megvalósítani.⁴⁷ A másik budapesti éjjeli szanatórium a vasutasoknak épült a Jávor utcában. Hasonlóan a csepeli vasöntöde intézményéhez itt is 100 főre tervezték az ellátást.⁴⁸

Az ötvenes évek végéig ez a négy intézmény működött éjjeli szanatóriumként.⁴⁹ Mindezek nyomán kijelenthetjük, hogy a sikondai éjjeli szanatórium nem egyedi jelenség volt az országban. Országon belül példaként is funkcionált annak ellenére, hogy alapvetően csak mintát követett, melyet a Szovjetunió adott. Nem volt tehát egyedi jelenség, hogy a gyárak, üzemek rehabilitációs céllal intézményt tartottak fenn dolgozóiknak. Fontos azonban kijelenteni, hogy az eddig tárgyalt esetekben nem elsősorban gyógyászati célú terápiákról beszéltünk. Összefüggésben a már említett gazdasági-ellátási helyzettel, egy erősítő, kondíciójavító intézkedéssorozatról beszélhetünk. Ez magyarázatul szolgálhat arra is, hogy miért pont ezekben az esetekben történt az ilyen rehabilitáló jellegű intézmények létrehozása. A szénbányászat kulcs eleme volt a szocialista gazdaságnak, csakúgy, mint a vaskohászat és a gépgyártás. Ezekben a területeken kulcsfontosságú volt a termelés biztosítása, és az előirányzott tervszámok elérése. Ezért lehetett fontos, hogy az itt dolgozók erőnlétével is foglalkozzanak.

3.2. Bányász szanatóriumok

Ahogy említettük, 1963 után a felerősítő rehabilitáció mellett megjelent Sikondán a határozottan gyógyászati célú, betegekkel foglalkozó szolgáltatás, vagyis az orvoslás is. A szemléletváltás eredményeképpen 1965. szeptember 22-25-én itt rendezték meg a III. bányaegészségügyi napokat,

melynek előadásai, és az ahhoz kapcsolódó viták rámutattak a bányászok egészségügyi problémáira, és lehetséges megoldásaira.⁵⁰ Az előadásokból az derült ki, hogy a legfőbb probléma a porártalom, és az annak nyomán fellépő szilikózis, továbbá a különböző mozgásszervi, ízületi bántalmak. A sikondai gyógyászati központ, mivel az ott talált termálvízforrásra épült, értelemszerűen az utóbbiak gyógyítására volt alkalmas. Ugyanakkor, mivel viszonylag elzárt, ezáltal nehezebben megközelíthető területen, a Mecsek hegységben található, az ottani friss és tiszta levegő a tüdőre is jótékony hatással van, annak ellenére, hogy nem a tüdőgyógyászat volt a profilja.

Éppen ezért a szocializmus időszakában nem a sikondai volt az egyetlen bányász gyógyászati központ, s nem a Mecseki Szénbányászati Tröszt volt az egyetlen olyan vállalat, amely gondot fordított a dolgozói, jelen esetben a bányászai egészségére és rehabilitációjára. A következőkben azt nézzük meg, az ország mely területein hoztak még létre vállalati bányászati szanatóriumokat.

Ahogy az éjjeli szanatóriumok esetében, úgy a bányász szanatóriumok esetében is egy borsodi példát vizsgálunk meg. A megye szénbányái a Borsodi Szénbányászati Tröszt kezelésében voltak. Míg Sikonda a reumás bántalmaktól szenvedő bányászokat gyógyította, itt a légúti panaszok orvoslására nyílt lehetőség. A jósvafői Béke-barlangban 1966-ban egy barlangszanatóriumot nyitottak az asztmás és az idült hörghurutban szenvedő bányászok számára.⁵¹ Erre nagyon alkalmas volt a barlang pormentes, és magas kalciumtartalmú és magas relatív páratartalmú levegője, ami miatt 1969-től hivatalosan is gyógyhellyé nyilvánították.⁵² Azt ezt követő években a barlangot folyamatosan látogatták, még külföldről is érkeztek vendégek. Sikerüket annak is köszönheték, hogy a kúra hatására többen részben vagy egészben felhagyhattak gyógyszereik szedésével.⁵³ A későbbiekben a vállalat folyamatosan fenntartotta a létesítményt, így lényegében elmondhatjuk azt, hogy gondoskodott a dolgozóinak a rehabilitálásáról.⁵⁴

A másik helyszín, ahol, bányász szanatóriumok nyíltak, a Balaton partja. Ebben az esetben nyilván össze lehetett kötni a gyógyászati és a rehabilitációs szakaszt, a pihenést a gyógyulással. A Balatontól északra több szénbányászati vállalat is működött: a dorogi, a közép-dunántúli, az oroszlányi, a tatabányai és a várpalotai. Hozzájuk esett közel Balatonfüred, ahol 1960-ban, a felújított Horváth-házban bányász szanatórium nyílt.⁵⁵ A szanatóriumot a szénbányák közelsége ellenére nem ők, hanem a Mecseki Ércbányászati Vállalat (MÉV) üzemeltette, akik 1975-ben ismét felújították az épületet.⁵⁶ A helyszín egyszerre adott lehetőséget gyógyulásra és egyszerre fürdőzésre. Mindez azt is mutatja, hogy a pécsi bányászok közül nem csak

a szén-, hanem az uránbányászok is rendelkeztek üzemi fenntartású szanatóriummal. Ez utóbbiak ráadásul pár évvel a bánya megnyitása után már regenerálódhattak az intézményükben.

Valamivel később, szintén a Balaton partján létesült a siófoki bányász szanatórium. 1983-ban az Egészségügyi Minisztérium és a SZOT kezdeményezésére a siófoki bányász üdülőt átalakították, és a nyaralási szezon végeztével egy kétfunkciós intézménnyé fejlesztették.⁵⁷ Szezonon kívül bányász szanatóriumként üzemeltették, szezonban pedig üdülőként. Valójában ez a téli kihasználatlanság ellen is hatásos volt. A beutaltak itt két hetet tölthettek, mely egy héttel meghosszabbítható volt. Alapvetően mozgásszervi, de részben bélrendszeri betegségekkel foglalkoztak.⁵⁸ Ez az intézmény a SZOT kezelésében működött, és szintén össze lehetett kötni a gyógyulást a pihenéssel.

Láthatjuk tehát, hogy maga a bányász szanatórium intézménye nem példa nélkül álló az országban. Az ország számos területén figyelhető meg a sikondaihoz hasonló intézmény. Ezek egy része közvetlenül köthető bányavállalathoz, más része inkább a Szakszervezetek Országos Tanácsához. A bányához közvetlenül tartozó intézmények is alapvetően a helyi szakszervezet közreműködésével üzemeltek.

4. Következtetések

Sikonda termálvize mind hőfokát, mind ásványianyag-tartalmát tekintve hatalmas lehetőségeket rejt magában. Ezeket a lehetőségeket lényegében közvetlenül a felfedezése után elkezdték kiaknázni. Először közvetlenül a székeskáptalan, majd Kolossváry Andor nyugdíjba menetele után budapesti vállalkozók és orvosok üzemeltették a fürdőt. A második világháború előtt országos hírnévre tett szert, népszerű üdülőhellyé vált, nem csak a környező lakosok számára. A Dunagőzhajózási Társaság, amelynek a kezében voltak a mecseki szénbányák, már a kezdetektől támogatta, hogy a bányászok reumatikus panaszait Sikonda gyógyvizében kezeltesék. A gyógyszálló azonban a viszonylag magas árai miatt nehezen volt elérhető az alacsonyabb keresetű bányászok számára. A második világháborús pusztítás, majd az azt követő zűrzavar és a kedvező politikai viszonyok lehetővé tették, hogy a szállót a szakszervezet követelésére állami tulajdonba vegyék, és bányász szanatóriummal alakítsák át.

A folyamat nem volt egyedülálló: az ország számos területén hasonló folyamatok játszódtak le. Az államosított szállók megnyíltak a kisebb jövedelemmel rendelkező rétegek előtt is, így Sikonda látogatottsága is töme-

gessé vált. A szocializmus időszakában a vállalatok, általában a szakszervezeteken keresztül, gondoskodtak dolgozóik gyógyításáról, rehabilitációjáról és általában a regenerálódásáról. Ezeket a célokat szolgálták az üzemi-szakszervezeti rendelők, kórházak, szanatóriumok, illetve az üdülők is. Amennyiben lehetőség volt rá, úgy valamilyen természeti adottságot használtak ki: légúti betegségek esetén barlangokat, mozgásszervi betegségek esetén gyógy- és termálforrásokat. Vagy csak egyszerűen a Balaton mellé telepítették az intézményt, összekötve a gyógyulást a pihenéssel, akár kétfunkciós intézmény keretein belül is. Ez utóbbi nem csak a bányászatra, de a gazdaság valamennyi szegmensére jellemző volt.

Sikonda története azonban tartalmaz valami egyedit. Jóllehet szovjet minta alapján működött, a rendszerét onnan vette át – ez különösen az éjjeli szanatórium intézményére igaz, – tevékenysége Magyarországon mindenképpen újdonságnak számított. Itt született az első éjjeli szanatórium, az itt szerzett tapasztalatokat felhasználták az ország más területein is. Ugyanakkor, bár nem az első bányász szanatórium volt, de egyrésről országos szinten az egyik legjelentősebb, másrésről az egyetlen olyan intézmény, amely a két szanatóriumi formát egyesítette, és a mai napig egyesíti magában. A Bányászati Utókezelő és Éjjeli Szanatórium ugyanis a mai napig működik, 2012-ben európai uniós forrásokból fel is újították.⁵⁹

JEGYZETEK / NOTES

1. Huszár Zoltán (2007): 31. old.
2. Kaposi Zoltán (2006): 51. old.
3. Huszár Zoltán (2007): 94-97. old.
4. Dunántúl, 1928. március 22.
5. Vitális (1933): 21-22. old.
6. Szászi Tibor – Kovács András (1976): 20. old.
7. Ugyanott 22. old.
8. Kaposi Zoltán (2012): 9. old.
9. Dunántúl, 1932. augusztus 14.
10. Polics József (2014): 140. old.
11. Szászi Tibor – Kovács András (1976): 23-24. old.
12. Vratarics Györgyné (1988): 25-26. old.; Dunántúl, 1932. július 12.; Dunántúl, 1934. július 22.
13. Dunántúl 1935. március 24.
14. Dunántúl 1935. július 3., Magyarország, 1935. augusztus 8.
15. Nagy Magyar Compass 60/2. (1936): 501. old.
16. Nagy Magyar Compass 63/2. (1939): 519. old, Nagy Magyar Compass 64/2. (1940): 512. old.
17. Soós Józsefné-Tímár Istvánné (2015): 27. old.
18. Domonkos Endre (2019): 81-82. old., Huszár Zoltán (2007): 352. old.
19. 1946. évi XIII. törvénycikk a szénbányászat államosításáról. Kihirdetve: 1946. június 26.
20. Jóvátételi Hivatal 29063/1946. számú rendelete
21. Huszár Zoltán (2007): 352. old.
22. Dunántúli Népszava, 1947. október 22., a forrást idézi Szászi Tibor – Kovács András (1976): 26. old.
23. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmives nép földhözjuttatásáról, Magyar Közlöny, 1945. március 18.
24. Új Dunántúl, 1946. augusztus 28., a forrást idézi Szászi Tibor – Kovács András (1976): 27. old. és Soós Józsefné-Tímár Istvánné (2015): 28. old.
25. MNL-BML X.17. MKP Pécsi Bizottsága iratai: az 1946. május 22-i vezetőségi ülés jegyzőkönyve
26. Új Dunántúl, 1946. június 2.

27. Új Dunántúl, 1946. augusztus 28.
28. Ugyanott
29. Magyar Közlöny 1949. május 4.
30. Magyar Közlöny 1949. december 6.
31. Kaposi Zoltán (2002): 350. old.
32. Huszár Zoltán (2007): 352-353. old.
33. Kaposi Zoltán (2002): 356. old.
34. Szászi Tibor – Kovács András (1976): 31-33. old.
35. Rózsahegyi István (1963): 1565. old.
36. Szászi Tibor – Kovács András (1976): 34. old.
37. Kaposi Zoltán (2002): 374-375. old.
38. Kaposi Zoltán (2002): 379. old.
39. Dunántúli Napló, 1963. október 24.
40. Dunántúli Napló, 1983. december 7.
41. Dunántúli Napló, 1963. október 24.
42. Hírek. Orvosok Lapja 1946/13. 815. old.
43. Az Orvosok Lapján kívül pl. a Népszava 1948. május 16-i számában, egy a Szovjetunió javuló helyzetét bemutató (propagáló) cikk említ 105.000 éjjeli szanatóriumban pihenő munkást, de kiemelendő az 1949. június 19.-i száma, ahol több, mint fél oldalas cikket szenteltek a moszkvai „Vörös Proletár” gyár éjszakai szanatóriumának
44. Az Acélváros végnapjai (2017): 109. old.
45. Magyar Ifjúság, 1960. április 23.
46. Magyar Nemzet 1955. január 18.
47. Szabad Nép, 1954. december 21.
48. Szabad Nép, 1954. október 7.
49. Népszabadság, 1958. november 6.
50. Az erről készült konferenciakötet: Bányaegészségügy (1966)
51. Észak-Magyarország, 1966, május 28.
52. Észak-Magyarország, 1969, december 17.
53. Magyar Nemzet 1971. június 30.
54. 200 éves a borsodi szénbányászat (1986): 186. old.
55. Középdunántúli Napló, 1960. június 9., Képes Magyarország 1960. augusztus 1.
56. Napló [Veszprém], 1975. április 26.
57. Somogyi Néplap, 1983. augusztus 7.

58. Somogyi Néplap, 1983. december 31.

59. 250 millió forint értékben. Világgazdaság, 2012. augusztus 10.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

Szakirodalom

200 éves a borsodi szénbányászat (1986): 200 éves a borsodi szénbányászat 1786-1986. (szerzők és szerk. Bertalanfy Béla et al.). [Miskolc]

Az Acélváros végnapjai (2017): Az Acélváros végnapjai. Hogyan semmisült meg húszezer ember munkahelye a Lenin Kohászati Művekben. (Szerk Lóránt Károly). Lakitelek

Bányaegészségügy (1966): A bányaegészségügy egyes kérdései II: A III. bányaegészségügyi napok előadásai és vitái. Sikonda, 1965. IX. 22-25. Sikonda

Domonkos Endre (2019): Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete 1945-1953 között. Budapest

Huszár Zoltán (2007): Integrációs kísérlet a Duna-medencében a 19. század végétől a második világháború kezdetéig. Doktori (PhD) disszertáció. Pécs

Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Budapest-Pécs

Kaposi Zoltán (2006): Pécs gazdasági fejlődése 1867-2000. Pécs

Kaposi Zoltán (2012): Növekedés és válság. Bankok és pénzügyek a 20. század első felében. In: www.tte.hu/media/pdf/novekedes_es_valstag.pdf Konferencia-előadás tanulmányváltozata. Budapest, Történelemtanárok Egylete honlapja [letöltés ideje: 2020.04.17.]

Polics József (2014): A 85 éves Sikonda története. In: Múltunk a jelenben 2. A komlói településtörténeti konferenciák 2012-2013. (Szerk. Páll Lajos). Komló. 137-144. old.

Rózsahegyi István (1963): Az éjjeli szanatóriumok szerepe a rehabilitációban. Orvosi Hetilap 1963. augusztus. 1564-1565. old.

Soós Józsefné-Tímár Istvánné (2015): Sikonda-fürdő története (1927-2014). Komló

Szászi Tibor – Kovács András (1976): Sikonda. Kézirat. Komló

Vitális Sándor (1933): Sikondafürdő és környékének hidrogeológiai viszonyai. Hidrológiai Közlöny 1933. 21-54. old.

Vratarics Györgyné (1988): Sikonda-fürdő története 1928-1978. Sikonda

Törvények, rendeletek

1946. évi XIII. törvénycikk a szénbányászat államosításáról

1951. évi II. törvénycikk az ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény módosításáról

Belügyminisztérium 232.952–1935. XIII. számú rendelete

Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete

Jóvátételi Hivatal 29063/1946. számú rendelete

Népgazdasági Tanács 332/26/1952. NT számú határozata

Népjóléti Minisztérium 3.046/E–1.–1/1949. N. M. számú rendelete

Források

Magyar Közlöny, 1945, 1949

MNL-BML X.17. MKP Pécsi Bizottsága iratai

Nagy Magyar Compass 60/2. (1936): Nagy „Magyar Compass” (Azelőtt Mihókféle) 1936-1937. Jubileumi – 60-ik – évfolyam. II. rész: Iparvállalatok. (Szerk. Galánthai Nagy Sándor örököse). Budapest

Nagy Magyar Compass 63/2. (1939): Nagy „Magyar Compass” (Azelőtt Mihókféle) 1939-1940. 63-ik évfolyam. II. rész: Iparvállalatok. (Szerk. Galánthai Nagy Sándor örököse). Budapest

Nagy Magyar Compass 64/2. (1940): Nagy „Magyar Compass” (Azelőtt Mihókféle) 1940-1941. 64-ik évfolyam. II. rész: Iparvállalatok. (Szerk. Galánthai Nagy Sándor örököse). Budapest

Orvosok Lapja 1946.

Hivatkozott sajtóanyagok

Dunántúl, 1928, 1932, 1934, 1935,; Dunántúli Napló, 1963, 1983,; Dunántúli Népszava 1947,; Észak-Magyarország, 1966,; Képes Magyarország, 1960,; Középdunántúli Napló, 1960,; Magyar Ifjúság, 1960,; Magyar Nemzet, 1955, 1971,; Magyarság 1935,; Napló [Veszprém], 1975,; Népszabadság, 1958,; Népszava, 1948, 1949,; Somogyi Néplap, 1983,; Szabad Nép, 1954,; Új Dunántúl, 1946,; Világgazdaság, 2012